

RĪGAS POLITEHNISKĀ INSTITŪTA ABSOLVENTA (1908) PĒTERA SAULESKALNA (1876–1975) PEDAGOĢISKĀ UN POLITISKĀ DARBĪBA

INDULIS ZVIRGZDIŅŠ*

Latvijas Zinātņu vēstures asociācija

Kopsavilkums. Pētījumā par Rīgas Politehniskā institūta (RPI) absolventu agronomu, pedagogu un skolotāju Pēteri Sauleskalnu (1876–1975) autors izmantojis arhīvu un bibliotēku materiālus, raksturojot Sauleskalnu dzimtu un tās dēla Pētera bērnību, studiju un darba dzīvi, pedagoģisko darbību Priekuļi (1912–1918) un Latgales (1921–1936) / Malnavas (1936–1940) Lauksaimniecības vidusskolās, izvērtējot viņa ieguldījumu Malnavas Lauksaimniecības vidusskolas izveidē un vadībā. Ilggadējais skolotājs P. Sauleskalns darbojies arī politikā – pārstāvējis Latviešu zemnieku savienību Latvijas Satversmes sapulcē (1920–1922). Par sekmīgu darbu lauksaimniecības izglītībā viņš ir divreiz apbalvots ar augstāko Latvijas valsts apbalvojumu – Triju Zvaigžņu ordeni. Pēc Otrā pasaules kara dzīvoja emigrācijā, ASV.

Atslēgas vārdi: Pēteris Sauleskalns, Rīgas Politehniskais institūts, Latvijas Satversmes sapulce, lauksaimniecības skolas.

P. Sauleskalna skolas gadi

Pēteris Sauleskalns dzimis 1876. gada 17. decembrī [1] Vidzemes guberņas Odzienes pagasta «Aizjošnieku» mājas saimnieku Jāņa un Edes Sauleskalnu ģimenē kā trešais dēls. Cēsu apriņķī 19. gadsimta otrajā pusē bija divi Odzienes pagasti, tie attiecīgi veidojušies uz divu dažādu muižu *Odsen* (Ļaudonas draudzē) un *Odensee* (Vietalvas draudzē) zemes, tāpēc atšķiršanai parasti minēja attiecīgo draudzi. Latvijas Republikas laikā Ļaudonas-Odzienes pagastu, kurā dzimis P. Sauleskalns, pārdēvēja par Mētrienas pagastu. 34,93 ha lielo

* Korespondējošais autors.

E-pasts: zviindulis6@inbox.lv

© 2022 Indulis Zvirgzdiņš. Izdevējs RTU Izdevniecība.

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons licenci CC BY 4.0.

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

«Aizjošnieku» saimniecību mantoja Sauleskalnu vecākais dēls Andžs Sauleskalns (1866–1931) [2]. Jaunākais dēls Pēteris izvēlējās izglītošanās ceļu.

Pēc trīs ziemām Odzienas pagastskolā un divām Ļaudonas luterāņu draudzes skolā P. Sauleskalns 1891. gadā iestājās Gorku (Horku) lauksaimniecības skolā (*Горы-горецкая земледельческая школа*). Šī mācību iestāde Mogiļevas guberņā, Krievijā, tika atklāta 1840. gadā, vēlāk uz tās bāzes izveidoja arī lauksaimniecības augstskolu, kas 1864. gadā tika pārcelta uz Sanktpēterburgu. Gorkos pie lauksaimniecības vidusskolas pastāvēja arī mērnieku-taksatoru klase. Mācību iestādē mācījušies vairāki vēlākie RPI studenti, tostarp apmēram vienlaikus ar odzēnieti P. Sauleskalnu Hugo Celmiņš (1877–1941), Pēteris Delle (1877–1946), Augusts Kalniņš (1876–1940). Šī mācību iestāde bija paraugs vēlākajām Latvijas lauksaimniecības skolām. 1897. gada pavasarī Gorku skolu beidza divi latvieši – Pēteris Kanders (?–?) un P. Sauleskalns [3].

P. Sauleskalna pirmie darba gadi

Puisis no «Aizjošnieku» mājām – P. Sauleskalns – pēc lauksaimniecības skolas absolvēšanas strādāja muižās Tveras guberņā, Krievijā, vēlāk Mogiļevas guberņā, tagadējā Baltkrievijā, no 1900. gada 13. decembra līdz 1903. gada oktobrim bija skolotājs 1891. gadā atklātajā Mainovas lauksaimniecības skolā, Čerņigovas guberņā, Ukrainā [4]. Jau pirms odzienieša tur strādāja cits Gorku skolas absolvents – lubānietis skolotājs Ernests Celmiņš (1872–1937), ar ko vēlāk P. Sauleskalns kopā strādāja Priekuļos.

Pēc Gorku lauksaimniecības skolas beigšanas P. Sauleskalns strādājot iekrāja finanšu līdzekļus, lai 1903. gada rudenī varētu sākt studijas RPI Lauksaimniecības nodaļā [5].

RPI lielākoties studēja rūpniecisku, varētu teikt, pilsētniecisku nozaru speciālisti. Taču starp institūta pirmajām specializācijām līdzās Ķīmiķu, Inženieru un Fabrikantu (pastāvēja divus gadus) nodaļām bija arī Lauksaimniecības nodaļa, vēlāk tika izveidotas Mehānikas, Tirdzniecības, Arhitektūras un Mērniecības (darbojās 20 gadu) nodaļas. RPI pastāvēšanas laikā līdz 1919. gadam Lauksaimniecības nodaļas absolventi veidoja 12,4 % no kopējā absolventu skaita [6]. Viens no tiem bija agronoms P. Sauleskalns – sabiedriskais un politiskais darbinieks, kura lielākie nopelni saistīti ar Latvijas lauksaimniecisko izglītību.

Studiju laikā viņš iesaistījās sabiedriskajā dzīvē, īpaši ar lauksaimniecību saistītajā. 1903. gadā P. Sauleskalns iestājās latviešu studentu korporācijā «Talavija» [7]. 1905. gada 9. janvārī Ļaudonas

Lauksaimniecības biedrības gada sapulcē P. Sauleskalns runāja par lauksaimniecības skolas dibināšanas iespējām. Viņš atsaucās uz savu pieredzi Krievijas skolās, salīdzināja tās ar līdzīgām mācību iestādēm Francijā un Vācijā, rosināja tādu skolu organizēt arī Ļaudonā [8]. Taču turpmākā interese noplaka, jo valdības prasība toreiz bija obligātā krievu mācību valoda. Šajā sapulcē par lauksaimniecības biedrības priekšnieku ievēlēja Ļaudonas «Glāznieku» māju saimnieku Arvīdu Brēmeru (1871–1941), viņš šo amatu pildīja daudzus gadus, iesaistoties arī daudzos pasākumos ārpus Ļaudonas, tai skaitā arī kopā ar P. Sauleskalnu. Ar A. Brēmera līdzdarbošanos vēlāk, 1924. gadā, darbu sāka divgadīgā lauksaimniecības skola Ļaudonā.

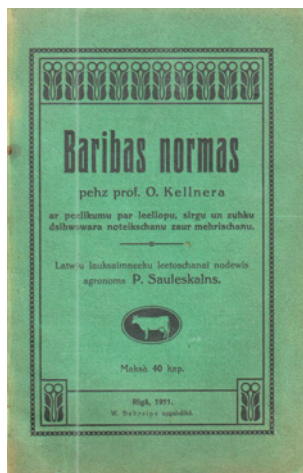
1. attēls. RPI Lauksaimniecības nodaļas studenti. No kreisās: otrais – J. Vārsbergs, trešais – P. Sauleskalns (1906).

Students P. Sauleskalns darbojās Ķeizariskās Krievijas Dārzkopības biedrības Rīgas nodaļā [9], 1906. gada septembrī tika ievēlēts jaundibinātās Rīgas piensaimnieku sabiedrības valdē rakstveža amatā [10], bija arī lektors piensaimniekuursos. Piensaimnieku sabiedrība savukārt pavisam drīz iekļāvās ap to pašu laiku izveidotajā Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrībā (RLCB). Pusotru gadu vēlāk viņš no rakstveža pienākumiem atteicās, lai vairāk varētu palīdzēt RLCB, kur viņu ievēlēja Revīzijas komisijā. Pēc Vecpiebalgas Lauksaimniecības biedrības aicinājuma 1906. gada 25. septembrī notika sanāksme par iespējām Vidzemē dibināt lauksaimniecības skolu [11]. P. Sauleskalnu kopā ar mācītāju un Vecpiebalgas Lauksaimniecības biedrības priekšnieku Paulu Gailīti (1869–1943), lauksaimnieku un biedrību darbinieku Hermani Enzeliņu (1867–1953), A. Brēmeru un kultūrtehniķi Jāni Laursonu (1870–1951) iekļāva skolas programmas izstrādātāju komitejā. Raksta autors secinājis, ka tieši P. Sauleskalnam

bija lielākā pieredze šajā jomā. Tobrīd tika runāts par trīsgadīgu skolu, kurā iestāties varētu pēc vismaz divu pagastskolas klašu beigšanas, kā arī par to, ka tās programmai būtu jābūt līdzīgai Krievijas skolu programmai (lai būtu vieglāk apstiprināt). Skolas programmas izstrādātāji uzskatīja, ka mācību valodai noteikti jābūt latviešu. Tika nolemts lūgt valdības atļauju arī speciālu ilgāku ziemas kursu rīkošanai, kuros varētu izglītoties jau strādājoši lauksaimnieki. P. Sauleskalnu izvirzīja arī komitejā, kam jāvēlās līdzekļi jaundibināmajai skolai. Kā tās iespējamā vieta sākumā minēta Vainižu muiža netālu no Limbažiem, Valmieras apriņķī, vēlāk gan tika izvēlēta cita vieta – Priekuļos pie Cēsīm.

Pēc augstskolas beigšanas, 1908. gada pavasarī, P. Sauleskalns atkal sāka strādāt par muižu pārvaldnieku, šoreiz Podoļskas guberņā, tagadējās Ukrainas rietumdaļā. Nākamajā rudenī viņš tika pieņemts darbā par speciālo mācību priekšmetu skolotāju jaunatvērtajā Voronežas lauksaimniecības skolā. Tā atradās Viļņas guberņā (tagadējās Baltkrievijas Republikas ziemeļrietumos netālu no Lietuvas robežas). Šajā trīsgadīgajā mācību iestādē strādājis arī RPI Lauksaimniecības nodaļas absolvents (1915) Arvīds Valdmanis (1890–1942) [12].

Kopš studiju laikiem P. Sauleskalns vairāk pievērsās lopkopībai, ar to saistījās darbošanās Rīgas piensaimnieku sabiedrībā. 1911. gadā Rīgā tika izdota P. Sauleskalna sastādītā brošūra «Barības normas ar pielikumu par liellopu, zirgu un cūku dzīvsvara noteikšanu caur mērīšanu». Tajā izmantoti vācu profesora, lauksaimniecības ķīmiķa un dzīvnieku uztura speciālista Oskara Kellnera (*Oskar Kellner*; 1851–1911) darbi par lopu ēdināšanu, ūdens, proteīnu, olbaltumvielu sastāvu dažādos lopbarības veidos. Jaunais agronoms skaidroja, kā var paaugstināt mājlopu produktivitāti ar barības izmaiņām.

2. attēls. P. Sauleskalna sastādītās brošūras par lopu ēdināšanu vāks (1911).

Pedagoģiskā darbība Priekuļos

1912. gada rudenī P. Sauleskalns pārnāca strādāt uz Priekuļu lauksaimniecības skolu. Pirms tam viņš RLCB minēts starp iespējamajiem tās pārziniem, kā citi kandidāti nosaukti arī Rīgas Politehnikuma Lauksaimniecības nodaļas absolvents (1890) Jānis Mazvērsītis (1866–1943) un Edgars Zemels (1874–1941) [13]. Pēdējais tika apstiprināts amatā, savukārt J. Mazvērsītis vadīja lauksaimniecības skolu Jelgavā. Priekuļos par skolotājiem strādāja E. Zemels, P. Sauleskalns un RPI Lauksaimniecības nodaļas absolvents (1910) Jānis Bickis (1877–1933). Viņš vēl pirms E. Zemela direktora gaitu sākšanas 1911. gadā neilgi bija kursu (tie pastāvēja vēl pirms skolas) vadītājs. Kursos mācīja arī jau minētais E. Celmiņš, Ernests Gaujēns (1877–?) un citi. Turpat līdzās – Priekuļu saimniecībā un tās izmēģinājuma stacijā, kā arī lauksaimnieku ziemas kursos – ir darbojušies RPI Lauksaimniecības nodaļas bijušie studenti Jānis Blumbergs (1886–1941), Pāvils Kvelde (līdz 1940 – Kreišmanis; 1885–1963), Viļums Skubiņš (1876–1971) un absolventi: Hugo Celmiņš (absolv. 1903; 1877–1941), Jānis Lūke (absolv. 1905; 1876–1942), Jānis Vārsbergs (absolv. 1908; 1879–1961). Daļa šo vīru 1917. gadā bija arī Latviešu Zemnieku savienības dibinātāju vidū.

1913. gada augustā Priekuļu lauksaimniecības skolā notika pirmais izlaidums, kurā diplomu saņēma vēlākais selekcionārs Pēteris Upītis (1896–1976). Pāris nedēļas pirms skolas beigām publiski kļuva zināms par nesaprašanos starp skolēniem un skolotājiem [14]. Augstākās klases audzēkņi uzskatīja, ka mācību laikā pārāk maz uzmanības tiek pievērsts praksei, ka audzēkņus nepietiekami iepazīstina ar tehnikas izmantošanu zemkopja darbā. Pēdējais pārbaudījums notika 3. augustā, un audzēkņi cerēja, ka atlikušajās pāris nedēļās līdz izlaiduma aktam 17. augustā tiem vēl ko būtisku parādīs [15, 16]. 8. augustā skolotājs E. Zemels, ar kura darbu audzēkņi bija neapmierināti visvairāk, bijis Rīgā, savukārt skolotājs P. Sauleskalns solījis noorganizēt iepazīšanos ar Matīšu pienotavas darbu. Taču nākamajā dienā pedagogi paziņojuši, ka nekas tāds nenotikšot, jo neesot paredzēts skolas programmā. Jau ziemā skolēni rosinājuši organizēt kādus jautājumu un atbilžu vakarus (uzsvērts – ne par politiskām lietām, bet par zemkopību). Īpaša interese tiem bijusi par lauksaimnieciskās kooperācijas darbu. Taču skolotājs P. Sauleskalns teicis, ka nekur agrāk Krievijā ar tādām skolēnu vēlmēm viņš neesot sastapies. Laikraksts «Latviešu Avīzes» publicēja abu pušu – pedagoģiskās padomes un skolēnu – viedokļus [17]. Autors secinājis, ka konflikts lika agronomam P. Sauleskalnam mainīt uzskatus, jo vēlāk, Malnavas skolas laikā, viņa nostāja bija citāda.

Darbs Priekuļos turpinājās arī Pirmā pasaules kara laikā un pēc Latvijas Republikas proklamēšanas. P. Sauleskalns uzsvēra

nepieciešamību zemniekiem izglītoties, neaprobežoties ar tēvutēvu pieredzi, tāpēc tika organizēti lauksaimnieku kursi, un viņš bija to priekšnieks [18]. Par vēlmi saistīt savu dzīvi ar šo pusi liecināja 42,5 desetīnu (46,43 ha) lauku saimniecības – Jaunraunas «Lielrubeņu Jānis Nr. 16» pirkšana no Andreja Karniša (?-?) 1917. gada martā [19].

3. attēls. P. Sauleskalns (20. gadsimta 20. gadi).

Jāpieņem, ka agronoms nopirktajā īpašumā dzīvoja kopā ar dzīvesbiedri Luciju Johannu Ērgli-Sauleskalni (1884–1933). Jaunraunā 1920. gadā dzimusi abu meita Laima Sauleskalne (vēlāk – Vanaga-Bērziņa). Jādomā gan, ka nākamos 20 gadus tur darbojās rentnieki, līdz 1937. gadā pēc Valsts Latgales lauksaimniecības vidusskolas beigšanas turp pārnāca Pētera un Lucijas Sauleskalnu meita Laima. 1934. gada beigās gan mainīts mājas nosaukums, tā pārdēvēta par «Saulkalniem» [19].

1916. gada rudenī RLCB notika lielākas pārrunas par lauksaimniecības izglītību, jo Zemkopības ministrija plānoja lauksaimniecības skolu tīkla paplašināšanu. Galvenais referents bija J. Bickis, kas uzstāšanos gatavoja kopā ar P. Sauleskalnu. 1917. gada pavasaris nāca ar politiskām pārmaiņām Krievijā. 1917. gada 19. martā Priekuļu lauksaimniecības skolas zālē tika sarīkoti priekšlasījumi par pēdējā laika svarīgākajām norisēm. Agronoms P. Sauleskalns salīdzināja 1905. gada notikumus un izpausmes pēc Februāra revolūcijas [20]. Viņš piedalījās Cēsu apriņķa dzīves pārorganizēšanā pēc Februāra revolūcijas, darbojās apriņķa agrārvaldē. Kad sākās Latviešu zemnieku savienības (LZS) organizēšana, kā viens no cilvēkiem, pie kā interesēties par šiem jautājumiem, minēts P. Sauleskalns Priekuļos [21]. LZS dibināšanas sapulcē 1917. gada pavasarī Valkā viņu ievēlēja partijas padomē (LZS valdē bija pieci locekļi, padomē – 15) [22]. 1919. gada februārī Cēsu apriņķa Revolucionārais tribunāls sāka izmeklēšanu

pret apcietināto P. Sauleskalnu, kurš tika apvainots kontrrevolucionārā darbībā. Tribunāls mēneša pēdējā dienā gan atzina izvirzītos apvainojumus par nepietiekami dibinātiem un lietu izbeidza [23].

Politiskā darbība

Pārstāvēd LVS, P. Sauleskalns darbojās Tautas Padomes Agrār-reformas, Izglītības, Nacionālo lietu un Sabiedrisko darbu komisijās. Viņš gan bija Tautas Padomes substituents, tātad pastāvīgā locekļa aizvietotājs tā prombūtnes laikā. Kopumā no LVS Tautas Padomē darbojušies 35 locekļi un 10 substitūti. 1919. gada vasarā pēc Pagaidu valdības atgriešanās Rīgā agronoms P. Sauleskalns piedalījās Zemkopības ministrijas sanāksmēs, kurās sprieda par lauksaimniecisko izglītību un Lauksaimniecības fakultātes izveidošanu Latvijas Augstskolā. 1919. gada augustā viņš kļuva par Cēsu apriņķa valsts zemju inspektoru [24]. P. Sauleskalns vadīja arī apriņķa Satversmes sapulces Vēlēšanu komisiju 1919. gadā [25], lai gan pats šajās vēlēšanās tika iekļauts Latgales zemnieku partijas (LZP) sarakstā [26]. Tajā no 21 kandidāta bija tikai trīs, kas nebija dzimuši Vitebskas guberņas Latvijas daļā – agronomi vidzemnieki H. Celmiņš un P. Sauleskalns no tās pierobežas, kā arī Kurzemē dzimušais skolotājs Pēteris Zvagulis (1886–1957), kurš tobrīd strādāja Rēzeknes apriņķa Varakļānos, visi arī tika ievēlēti. Satversmes sapulcē LZP ieguva 17 deputātu vietas, sadarbojās ar LVS, abi minētie agronomi bija LVS aktīvisti kopš dibināšanas un piederību šai partijai saglabāja. P. Sauleskalns darbojās Satversmes sapulces Izglītības komisijā, bija galvenais likuma par lauksaimniecības skolām izstrādātājs [27]. Likumu pieņēma 1920. gada 17. septembrī [28].

Darbība lauksaimniecības vidusskolā Malnavā

1921. gada sākumā tika nolemts organizēt valsts lauksaimniecības vidusskolu Latgalē. Šādas mācību iestādes tobrīd bija Cēsīs un Jelgavā, taču tās darbojās kā biedrību skolas. Organizētāji plāvoja, ka šādu četrgadīgu skolu absolventi tiks gatavoti darbam savās saimniecībās, ar savām zināšanām palīdzēs citiem un ka iegūtā vidējā izglītība ļaus viņiem mācīties tālāk augstskolā. Pēc vairāku iespējamo skolas ierīkošanas vietu apskates tika izvēlēta Malnavas muiža Kārsavas pagastā netālu no Krievijas robežas, un Centrālā zemes ierīcības komiteja par to lēmumu pieņēma 2. februāra sēdē [29]. Tas daļēji saistāms ar tolaik Satversmes sapulcē izvirzīto rosinājumu par administratīvi teritoriālām izmaiņām, īpaši Latgalē. Tika plānots

mainīt esošo Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķu robežas [30]. Domāts Daugavpils apriņķim pievienot vairākus pagastus no Ilūkstes apriņķa Daugavas kreisajā krastā, deviņus Ludzas apriņķa pagastus un pašu Ludzu pievienot Rēzeknes apriņķim, apriņķa iestādes pārcelt uz Kārsavu, tad skola būtu līdzās apriņķa centram. Šīs ieceres gan netika realizētas. 1921. gada 15. februārī par skolas organizētāju apstiprināja agronomu P. Sauleskalnu [31]. Līdz 1922. gadam viņš turpināja darboties Latvijas Satversmes sapulcē, 1921. gada 28. septembrī gan izstājās no Izglītības komisijas. Satversmes sapulces 7. oktobra sēdē viņam piešķirts atvaļinājums. Vēlāk skolas direktors pauda, ka Satversmes sapulcē piedzīvotais un Saeimas darbā novērotais tam licis šaubīties par parlamentārās demokrātijas principu ievērošanu, partijas pirmajā vietā liekot savas, savu cilvēku, ne valsts intereses. Tāpēc partiju savstarpējā pretstāve bieži traucējot dažādu jautājumu lietišķā risināšanā.

Malnavas muiža 1921. gada pavasarī nebija gatava darboties kā mācību iestāde. Ēkas nolaistas, tās lielā mērā aizņēma cilvēki, kas agrārreformas gaitā cerēja te ierīkot savas jaunsaimniecības. 930 ha zemes kopā ar būvēm tika nodotas plānotajai skolai, kas daļā vietējo cilvēku izraisīja neapmierinātību. Direktoram to nācās pārvarēt, organizēt ēku remontu un pārkārtošanu jaunām vajadzībām, kā arī rūpēties par zemes apsaimniekošanu [32]. 1921. gada jūnijā laikrakstā «Valdības Vēstnesis» publicēts Latgales lauksaimniecības skolas direktora, agronoma P. Sauleskalna aicinājums nākamajiem audzēkņiem pieteikties mācībām skolā. Vēlami tādi, «pie kuriem nomanāma tieksme un interese uz lauksaimniecību vispāri, vai atsevišķām viņas nozarēm: zemkopību, lopkopību, dārzkopību, māsjaaimniecību u. t. t. un kuri mājās jau strādājuši saimniecības darbus [33].» Līdzīgs aicinājums minētajā laikrakstā atkārtots pusotru mēnesi vēlāk, tads publicēts arī «Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā», tomēr potenciālajiem skolēniem tiešāk adresēti bija raksti avīzēs «Latgalīts» un «Latgolas Lauksaimnieks». 1921. gada septembrī notika iestāšanās pārbaudījumi pamatskolas kursa apjomā, 10. oktobrī skola sāka darbu. Pirmajā klasē tobrīd bija 22 skolēni. Zīmīga bija zemkopības ministra vietnieka, RPI Lauksaimniecības nodaļas absolventa H. Celmiņa (pavasarī, kad amatā pieņēma P. Sauleskalnu, viņš bija ministrs) svinīgā uzruna atklāšanas ceremonijā. H. Celmiņš uzsvēra, ka Latvijas valstī nav daudz īpašu derīgo izrakteņu, tās galvenā vērtība ir aramzeme, no kuras jācenšas iegūt bagātību zemniekiem un visai valstij. Tieši lauksaimniecība ir Latvijas saimnieciskais un reizē arī politiskais pamats. Latgalē lauku ražība esot salīdzinoši zemāka. Viens veids, kā to celt, esot zināšanas, tās varētu sniegt lauksaimniecības skola [34].

4. attēls. Latgales lauksaimniecības vidusskolas orķestris (ap 1926). No kreisās 2. rindā: trešais – dziedāšanas skolotājs un orķestra vadītājs Nikolajs Zakrevskis (1881–?), ceturtais – skolas direktors P. Sauleskalns, 3. rindā trešais – vēlākais skolas orķestra vadītājs Jānis Ģēģeris.

Turpmāk jaunuzņemto audzēkņu skaits pieauga, palielinājās arī viņu kopskaits, atsevišķos gados pārsniedzot divus simtus. Audzēkņus uzņēma skolā no 14 gadu vecuma, kas atbilda sešklasīgas pamatskolas beigšanai, taču mācības sāka arī vecāki skolēni. Bija gadījumi, kad vidusskolā iestājās pēc divgadīgās lauksaimniecības skolas beigšanas. Bez vispārīzglītojošajiem mācību priekšmetiem Malnavā bija arī speciālie: zemkopība; lopkopība; dārzkopība; lauksaimniecības ekonomika ar kooperāciju un grāmatvedību; tautsaimniecība; lauksaimniecības mašīnas; meliorācija un mērniecība; būvniecība; mežkopība; saimnieciskā ģeogrāfija; higiēna; mājturība ar rokdarbiem un amatniecību [35]. 1925. gada augustā notika pirmais izlaidums, un skolu absolvēja 18 audzēkņi. P. Sauleskalna vadības laikā no 1925. gada līdz 1940. gada vasarai kopējais absolventu skaits bija 541. Lauksaimniecības vidusskola galvenokārt bija paredzēta Latgales jauniešiem, taču skolēni bija arī no Vidzemes, Zemgales, mazāk no Kurzemes. Piemēram, 1932./1932. mācību gadā bija audzēkņi no 13 apriņķiem: Bauskas – divi; Cēsu – seši; Daugavpils – 20; Ilūkstes – pieci; Jaunlatgales – 25; Jēkabpils – 10; Kuldīgas – viens; Ludzas – 25; Madonas – 31; Rēzeknes – 26; Rīgas – septiņi; Valkas – seši; Valmieras – četri; kopā – 108 zēni un 60 meitenes. 30. gados līdzīgas

skolas bija Kazdangā, Mežotnē (iepriekš Jelgavā) un Priekuļos, taču Malnavā skolēnu skaits bija lielākais. Jāpiebilst, ka 1935. gadā Latvijas vidusskolas, arī lauksaimnieciskās, pārgāja uz piecgadīgu apmācību. Absolventu turpmākās gaitas bija dažādas – praktiskā lauksaimniecība, skolotāja darbs, dažādi lauksaimniecības un mājturības instruktoru amati, agronomiski pienākumi pēc augstskolas beigšanas, arī lauksaimniecības zinātnē. Bija puīši, kas dzīvi saistīja ar armiju. Biežāk minēts piemērs – 1937. gada absolvents leitnants Roberts Rubenis (1917–1944), kas 1944. gadā iestājās ar Latvijas Centrālo Padomi saistītos Latvijas armijas ģenerāļa Jāņa Kureļa (1882–1954) vadītos spēkos un komandēja karavīru vienību Kurzemē cīņā pret vācu soda vienību.

Gandrīz visi skolēni dzīvoja internātā. Bez klašu mācību telpām skolā bija arī kopmītnes zēniem un meitenēm, ēdamistaba un virtuve, muižas kungu namā bija arī atsevišķu darbinieku dzīvokļi. Jau 20. gadu pirmajā pusē notika skolas telpu paplašināšana. Muižas divstāvu celtnei piebūvēja vienu, tad arī otru trīsstāvu spārnu. Vēlāk uzcēla atsevišķu māju skolotājiem, turp pārcēlās arī Sauleskalnu ģimene. Bija noteikts, ka lauksaimniecības skolas vadību veic un pārrauga tās priekšnieks, Pedagoģiskā padome un Skolas padome. Pedagoģiskajā padomē tika iekļauti visi skolotāji, sēdes notika ne retāk kā reizi mēnesī. Skolas padomē darbojās arī vecāku pārstāvji un Zemkopības ministrijas darbinieks, sēdes organizēja ne retāk kā reizi ceturksnī. Skolas priekšnieks (direktors) vadīja skolu un tās saimniecību, pārzināja grāmatvedību, pārraudzīja kopēdināšanu, pieņēma un atlaida personālu, sekoja tā darbībai, vadīja Pedagoģisko padomi un sasauca Skolas padomi [36].

Lauksaimniecības vidusskolas skolotājiem bija vēlama augstākā izglītība. Vairāki skolotāji ar agronoma augstskolas izglītību mācīja arī atsevišķus vispārizglītojošos priekšmetus, piemēram, dabaszinības. P. Sauleskalns bez lopkopības mācības, lauksaimniecības ekonomikas un citiem mācību priekšmetiem mācīja arī ķīmiju. 1925. gada rudenī viņa lauksaimniecības skolas skolotāja darba stāžā gan ieskaitīja tikai darbu Malnavā no 1921. gada 15. februāra, darbs Priekuļos un skolās Krievijā netika ieskaitīts [37]. Darba stāžs ietekmēja atalgojumu – jo lielāks tas bija, jo lielāka bija alga, tāpēc ikviens bija ieinteresēts, lai tas būtu lielāks un lai tiktu ņemti vērā visi nostrādātie gadi. 20. gadu otrajā pusē dažus darbiniekus – Krievijas lauksaimniecības skolu absolventus – no Malnavas skolas pārcēla uz divgadīgajām lauksaimniecības skolām vai citur. Taču Latgales lauksaimniecības vidusskolas absolvents (1927) Jānis Ģēģeris (1909–1946?), kurš, būdams skolnieks, vadīja skolas kori un orķestri, 1929. gadā tika pieņemts par dārznieku, no 1931. līdz 1939. gadam mācīja dziedāšanu, zīmēšanu, vingrošanu (viņš zināšanas papildināja speciālosursos). J. Ģēģeris ir izteicies, ka viņa pievēršanos mūzikai ļoti atbalstījis direktors P. Sauleskalns [38].

Rīgas Politehniskā
institūta
absolventa (1908)
Pēteris Sauleskalns
(1876–1975)
pedagoģiskā un
politiskā darbība

5. attēls. Latgales lauksaimniecības vidusskolas ceturtais izlaidums (1928).

6. attēls. Latgales lauksaimniecības vidusskolas septītais izlaidums (1931).

Pēc direktora ieteikuma skolā noorganizēja kooperatīvu, kas galvenokārt darbojās mācību līdzekļu izplatīšanā un veicināja vispārderīgas darbošanās iemaņas [39]. Audzēkņiem organizēja arī ārpusstundu nodarbības. Skolā darbojās dažādas organizācijas

– Latvijas Vanagi, Latvijas Skautu centrālā organizācija, Latvijas Gaidu centrālā organizācija, Latvijas Mazpulki, Latvijas Aizsargu organizācija. P. Sauleskalns bija Latvijas Vanagu biedrības 16. Malnavas novada priekšnieks un viens no nedaudziem, kurš saņēma šīs organizācijas augstāko apbalvojumu – Goda krūšu nozīmīti 1930. gadā, I šķiras Vanagu ordeni 1934. gadā un Vanagu virsaiša nosaukumu 1938. gadā. Minētā organizācija ar nacionāli patriotisku ievirzi skolēniem rīkoja sporta pasākumus, arī teātra izrādes, koncertus. 1927. gadā sociāldemokrātu laikrakstā «Sociāldemokrāts» bija vairākas P. Sauleskalnu kritizējošas publikācijas par to, ka viņš lauksaimniecības skolas audzēkņus iesaistot dažādās organizācijās, bet kreisās idejas neatbalstot, laikrakstu lasīt neatļaujot. Viens no tekstiem pat bija ar virsrakstu «Malnavas lauksaimniecības skola – mūsmāju fašistu ligzda» [40]. Pēc divām nedēļām gan tika iespiesta šos pārmēģinājumus noraidošā vēstule, ko bija parakstījuši 162 skolas audzēkņi [41]. Cits vērtējums bija 1927. gada novembrī Latgales lauksaimniecības vidusskolas direktoram piešķirtais IV šķiras Triju Zvaigžņu ordenis, pēc četriem gadiem, 1931. gadā, – III šķiras ordenis [42]. Kārļa Ulmaņa (1877–1942) autoritārā režīma nodibināšanos agronomi pieņēma. 1936. gadā Latgales lauksaimniecības skolu pārdēvēja par Malnavas lauksaimniecības skolu, un to turpināja vadīt P. Sauleskalns. 1936. gadā skola atzīmēja 15 gadu jubileju [43]. 1937. gada 1. aprīlī Zemkopības ministrijai pakļauto skolu darbinieku sanāsmē Malnavas skolas direktors referēja par lauku māju saimniecības vadību. P. Sauleskalns sapulcējušos vārdā K. Ulmanim pasniedza albumu par visām Latvijas lauksaimniecības skolām [44]. Savulaik viņš kopā ar agronomu K. Ulmani bija darbojies ziemas kursos Priekuļos.

Nobeigums

Pēc Latvijas iekļaušanas Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā 1940. gada vasarā un rudenī mainījās daudzu skolu vadība. Daļa paši atteicās, nevēloties kalpot padomju varai, daļu atlaida no darba. Augustā no darba (oficiāli – pēc paša lūguma) atbrīvoja 16 lauksaimniecības skolu vadītājus [45]. P. Sauleskalns gan it kā devās pensijā un pārcēlās uz dzīvi Jaunraunas «Saulkalnos». 1944. gada rudenī viņš kopā ar meitu un viņas bērniem (znots tika iesaukts latviešu leģionā, kur viņš krita) devās bēgļu gaitās uz Kurzemi. No Liepājas ģimene vēlāk nonāca Meklenburgā, Vācijā, padomju okupācijas zonā. No turienes gan izdevās aizbraukt uz Berlīni un pāriet uz amerikāņu okupācijas zonu. Cēlendorfas bēgļu nometnē, kur 1946. gada pavasarī mituši ap 250 latvieši, P. Sauleskalns strādāja latviešu skolā par skolotāju [46]. Vēlāk kopā ar meitu un

mazbērniem sirmais vīrs devās uz Bavāriju, Vācijā, un nonāca latviešu bēgļu Valkas nometnē (nometņu nosaukumiem latvieši izvēlējās Latvijas vietvārdus). Šajā laikā P. Sauleskalns sazinājās ar kādreizējiem Malnavas lauksaimniecības skolas audzēkņiem. Skolas 1937. gada absolventam Indulim Kažociņam (1917–2000) viņš aizsūtīja 1949. gadā tapušo 50 lappušu rokrakstu «Celsim cilvēcīgu dzīvi» – spriedumus, kā pēc P. Sauleskalna domām vajadzētu veidot Latviju [47]. Piemēram, ka tai jābūt prezidentālai, ne parlamentārai republikai. 1951. gada novembrī ģimene devās uz Misisipi štatu, ASV [48]. Ar mācītāja Pāvila Ķirsona (1913–1965) atbalstu ģimene sākumā dzīvoja latviešu draudzes namā Senatobijā, kādreizējais agronoms kļuva par vistkopi. Pēc pusgada visi pārcēlās uz Tenesijas štatu, meita Laima uzkopa kādas amerikāņu ģimenes māju un gatavoja viņiem ēdienu, tēvs rūpējās par mājas ārieni. 1952. gada vasarā un rudenī viņš bija skolotājs P. Ķirsona organizētos latviešu jauniešuursos un bērnu vasaras nometnē. 1961. gadā ģimene pārcēlās uz Pitsburgu, tur arī 98 gadu vecumā, 1975. gada 15. septembrī, noslēdzās Pētera Sauleskalna mūžs.

Lai gan agronomu P. Sauleskalnu parasti uzskata par politiķi, viņš darba mūža lielāko daļu bija skolotājs un jaunās paaudzes izglītošanai un audzināšanai veltījis vairāk nekā 30 gadu. Viņa vadībā starpkaru laikā Malnavā tika sagatavoti vairāki simti izglītotu lauksaimnieku, kuri deva savu artavu Latvijai kā lauksaimniecības zemei.

ATSAUCES

- [1] Ļaudonas latviešu draudzē 1876. gadā dzimušo reģistrs. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LNA LVVA) 235. f., 4. apr., 1360. l., 33. lp.
- [2] Cēsu- Madonas zemesgrāmatu nodaļa. LNA LVVA 2056. f., 1. apr., 17988. l., 4. lp.
- [3] Iekšzemes ziņas. *Tēvija*, 1897. gada 12. marts, Nr. 11, 5. lpp.
- [4] Mainovskaja selskohozaistvennaja shkola [tiešsaite]. <http://mybestbiketour.blogspot.com/2019/05/100.htm> [skatīts: 28.11.2021].
- [5] RPI studentu reģistrs. LNA LVVA 7175. f., 1. apr., 1907. l., 117. lp.
- [6] Rīgas Politehnikums, 1862. g.–1919. g. Album Academicum (1912.–1919. g.). Rīga: LU Studentu grāmatnīcas izdevums, 1938, 311. lpp.
- [7] Korporācija «Tālavija» 1900 – 1925 –1965 – 2000. Rīga, 2000, 80.–81., 182.–183. lpp.
- [8] Iz biedrību dzīves. *Zemkopis*, 1905. gada 19. janvāris, Nr. 3, 35.–36. lpp.
- [9] Iz biedrību dzīves. *Zemkopis*, 1905. gada 29. jūnijs, Nr. 26, 310. lpp.
- [10] Iz biedrību dzīves. *Zemkopis*, 1906. gada 4. oktobris, Nr. 39, 630. lpp.
- [11] Latviešu lauksaimniecības skola. *Balss*, 1906. gada 26. septembris, Nr. 204, 1. lpp.

- [12] Поставы и окрестности [tiešsaiste]. <http://postavyiokrestnosti.blogspot.com/2015/08/blog-post.html> [skatīts: 29.11.2021].
- [13] Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrības sapulce. *Dzimtenes Vēstnesis*, 1911. gada 23. februāris, Nr. 44, 1. lpp.
- [14] Priekuļu lauksaimniecības skolas beidzamās klases atlaišanas lietā. *Latviešu Avīzes*, 1913. gada 9. septembris, Nr. 239, 2. lpp.
- [15] No Priekuļu lauksaimniecības skolas. *Latviešu Avīzes*, 1913. gada 11. septembris, Nr. 241, 1.–2. lpp.
- [16] No Priekuļu lauksaimniecības skolas. *Latviešu Avīzes*, 1913. gada 12. septembris, Nr. 241, 1.–2. lpp.
- [17] **Zarevičs, P.** Sagrozījumi un patiesība. *Latviešu Avīzes*, 1913. gada 24. septembris, Nr. 254, 3. lpp.
- [18] **Sauleskalns, P., Kreišmans, P.** Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība. *Baltijas Lauksaimnieks*, 1914. gada 1. jūnijs, Nr. 11, 214.–217. lpp.
- [19] Cēsu-Madonas zemesgrāmatu nodaļa, Jaunrauna. LNA LVVA 2056. f., 1. apr., 14289. l., 100., 110. lp.
- [20] Politisks priekšlasījums. *Līdums*, 1917. gada 25. marts, Nr. 70, 6. lpp.
- [21] Latviešu zemniecība, organizējies! *Līdums*, 1917. gada 13. aprīlis, Nr. 83, 2. lpp.
- [22] Latviešu Zemnieku Savienības dibināšanas sapulcē. *Līdums*, 1917. gada 2. maijs, Nr. 98, 2. lpp.
- [23] Cēsu apriņķa Revolucionārais tribunāls. *Cēsu Apriņķa Strādnieku un Bezzemnieku Deputātu Padomes Ziņotājs*, 1919. gada 9. marts, Nr. 12, 4. lpp.
- [24] Zemkopības ministrijas orgāni apriņķos. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 6. augusts, Nr. 5, 3. lpp.
- [25] Cēsu apriņķa Satversmes Sapulces vēlēšanu komisija. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 3. marts, Nr. 51, 1. lpp.
- [26] Ku aizstoves mysu kandidāti Satversmes Sapulcē! *Latgalīts*, 1920. gada 22. marts, Nr. 6, 1. lpp.
- [27] Satversmes sapulces sēde 17. septembrī. *Latvijas Sargs*, 1920. gada 18. septembris, Nr. 212, 1. lpp.
- [28] Likums par lauksaimniecības mācības iestādēm. *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, 1920. gada 5. oktobris, Nr. 9, 1. lpp.
- [29] Zemkopības skola Latgalē. *Latvijas Vēstnesis*, 1921. gada 18. februāris, Nr. 39, 1. lpp.
- [30] Satversmes Sapulces Pašvaldības komisijas Latvijas apriņķu sadalījumu projekts. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 1. aprīlis, Nr. 70, 1. lpp.
- [31] Iz līdzšinējās skolas dzīves. *Censonis*, 1931. gada 1. janvāris, Nr. 1, 11. lpp.
- [32] **Pilāts, U.** Malnava senāk un tagad. *Censonis*, 1937. gada 1. marts, Nr. 8, 18. lpp.
- [33] Latgales lauksaimniecības skola. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 6. jūnijs, Nr. 123, 1. lpp.
- [34] Pirmo lauksaimniecības skola Latgolā. *Latgolas Lauksaimnieks*, 1921. gada 1. oktobris, Nr. 5, 11. lpp.

- [35] Latgales lauksaimniecības skolas absolventa (1928) Jāņa Ozoliņa (1909–1989) atestāts (1928). Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs, MNMPlg 6068.
- [36] Zemkopības ministrijas noteikumi lauksaimniecības skolu iekšējās pārvaldes iekārtai. *Zemkopis*, 1922. gada 4. oktobris, Nr. 40, 621. lpp.
- [37] Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskolas dokumenti. LNA LVVA 4933. f., 1. apr., 4. l., 21. lp.
- [38] Jānis Ģeģeris. *Censonis*, 1934. gada 1. novembris, Nr. 5, 22.–24. lpp.
- [39] J. Z. Pāris vārdus par skolas kooperāciju. *Censonis*, 1934. gada 1. janvāris, Nr. 1, 29.–30. lpp.
- [40] Malnavas lauksaimniecības skola – mūsmāju fašistu ligzda. *Sociāldemokrāts*, 1927. gada 20. marts, Nr. 64, 6. lpp.
- [41] 162 Malnavas lauks. skolas audzēkņu protests. *Latvijas Sargs*, 1927. gada 3. aprīlis, Nr. 76, 29.–30. lpp.
- [42] Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 11. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1931. gada 17. novembris, Nr. 259, 2. lpp.
- [43] 15 gados 378 mācīti lauksaimnieki. *Rīts*, 1938. gada 12. oktobris, Nr. 282, 2. lpp.
- [44] Valsts Prezidents Dr. K. Ulmanis un zemkopības ministris J. Birznieks zemkopības skolu darbinieku sanāksmē. *Valdības Vēstnesis*, 1937. gada 2. aprīlis, Nr. 72, 2. lpp.
- [45] Atbrīvoti lauksaimniecības skolu vadītāji. *Padomju Latvija*, 1940. gada 12. augusts, Nr. 2, 6. lpp.
- [46] Kā dzīvo latvieši Berlīnē. *Latviešu Vēstnesis*, 1946. gada 13. aprīlis, Nr. 29, 2. lpp.
- [47] Latvijas Nacionālā bibliotēka, Rokrakstu un reto grāmatu krājums, RX A 158 N 183.
- [48] **Bērziņa, L.** Bijušo atceroties. *Laiks*, 1998. gada 15. augusts, Nr. 33, 8. lpp.

ILUSTRĀCIJU AVOTI

- 1. attēls. Tāļa Pumpuriņa privātarhīvs.
- 2. attēls. Latvijas Lauksaimniecības muzejs.
- 3. attēls. Igora Pliča privātarhīvs. J. Alibera foto.
- 4. attēls. Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs (turpmāk – MNM), inv. Nr. 33983:2.
- 5. attēls. MNM, inv. Nr. 28836. J. Alibera foto.
- 6. attēls. Igora Pliča privātarhīvs. J. Alibera foto.

INDULIS ZVIRGZDIŅŠ, Mg. hist. (1996, University of Latvia), was a senior researcher at the *Madona* Museum of Local History and Art, member of the Latvian Association of History of Science. His main academic interests include the history of *Madona* and *Madona* District. He is the author of many publications.

Address: 12 *Skolas* Street, *Madona*, LV-4801, Latvia
E-mail: zviindulis6@inbox.lv

Indulis Zvirgzdiņš

Pedagogical and Political Activity of *Pēteris Sauleskalns* (1876–1975), a Graduate (1908) of Riga Polytechnic Institute

In the study dedicated to *Pēteris Sauleskalns* (1876–1975), a graduate of Riga Polytechnic Institute (RPI), an agronomist, pedagogue, and teacher, the author used archival and library materials describing the family of *Sauleskalns* and the childhood of his son *Pēteris*, his study and work life, and pedagogical activities at *Priekulī* (1912–19) and *Latgale* (1921–1936) / *Malnava* (1936–1940) Agricultural Secondary Schools, evaluating his contribution to the establishment and management of the *Malnava* Agricultural Secondary School. The teacher with a long-term experience, *P. Sauleskalns* also participated in political life – he represented the Latvian Farmers' Union at the Latvian Constitutional Assembly (1920–1922). For his successful work in the area of agricultural education, he was twice awarded the highest Latvian state award – the Order of the Three Stars. After World War II, he lived in exile in the United States.

Keywords: *Pēteris Sauleskalns*, Riga Polytechnic Institute, Latvian Constitutional Assembly, agricultural schools.